

Vmbo vijf jaar?

Argumenten voor verlenging nader onderzocht

Interne notitie voor DB en AB van SPV

Eva Voncken (Bureau Turf)

José Mulder (Bureau Stroming)

December 2023

Inleiding

De laatste jaren klinkt een terugkerend pleidooi voor een verlenging van het vmbo tot 5 jaar. Soms als zelfstandig streven, soms als onderdeel van een herbezinning op het voortgezet onderwijs als geheel.

Een verlenging van 4 naar 5 jaren vmbo-onderwijs zou leerlingen meer tijd geven voor een beter fundament voor hun toekomst. Hieronder ligt de aanname dat er nu zaken niet goed lopen of in ieder geval verbeterd moeten worden. Opvallend genoeg wordt er meestal niet vanuit een specifiek probleem geconstateerd dat een jaar extra onderwijs nodig is, maar redeneert men dat een extra jaar onderwijs ingezet zou kunnen worden ter bestrijding van probleem x of y. Dit roept de vraag op in hoeverre een jaar extra onderwijs daadwerkelijk een geschikt middel is om probleem x of y aan te pakken.

Er zijn vier categorieën van argumenten te onderscheiden:

- 1) Meer tijd levert meer opbrengsten
- 2) Inlopen achterstanden basisvaardigheden
- 3) Verbeteren van kansengelijkheid
- 4) Tegengaan hoge uitval in het mbo

In dit stuk werken we de vier categorieën nader uit en bekijken wat er vanuit de wetenschappelijke literatuur bekend is aan feiten en theorieën. Die relateren we aan voor- en nadelen van een extra onderwijsjaar.

Leeswijzer

Allereerst schetsen we de context van de discussie over een vijfjarig vmbo en gaan we in op onder meer de vmbo-leerlingen, de kwalificatieplicht en de positie van het vmbo. Vervolgens bespreken we de vier genoemde argumenten. Daarbij zetten we steeds op een rijtje wat er bekend is uit onderzoek, welke oplossingen er worden aangedragen en wat de meerwaarde van een extra jaar zou kunnen zijn. Aan het eind formuleren we conclusies en beschrijven we de gebruikte bronnen.

Context van de discussie over een vijfjarig vmbo

Duur van het huidige vmbo

Het Nederlandse voortgezet onderwijs bestaat uit praktijkonderwijs, vmbo, havo en vwo. Het vmbo kan in vier jaar doorlopen worden, het havo in vijf en het vwo in zes jaar. Praktijkonderwijs kan gevolgd worden tot het jaar waarin de leerling 18 wordt, in uitzonderingsgevallen nog een jaar langer.

Er zijn geen wettelijke regels die voorschrijven hoe lang je als leerling over het vmbo, havo of vwo mag doen; dat is aan de school. In de regel blijft een leerling maximaal één keer zitten in dezelfde klas, of een keer in de onderbouw en een keer in de bovenbouw, en mag een leerling één keer zakken voor het examen.

Na vier jaar staat vier procent van de basisleerlingen nog ingeschreven op het vmbo; dit zijn leerlingen die zijn blijven zitten, gezakt zijn en zijn doorgestroomd naar kader. Van de gediplomeerde basisleerlingen doet 2,2 procent het jaar erna de leerweg kader. Bij de kader- en gemengde leerweg gaat het om één procent van de leerlingen die ingeschreven blijft op het vmbo (Monitor Vernieuwing, 2021; Inspectie van het Onderwijs, 2023).

In schooljaar 22-23 waren er 13.500 basis-examenkandidaten, 24.000 kader-examenkandidaten en 49.000 gl/tl examenkandidaten. Van hen is respectievelijk 96, 94 en 92 procent geslaagd. Deze percentages liggen gemiddeld 1 à 2 procentpunt lager dan vóór corona (en de examenmaatregelen die toen golden). Het aantal leerlingen dat niet aangemeld of teruggetrokken wordt voor het eindexamen is in 2023 toegenomen: naar 8,1 procent van de basisleerlingen, 3,5 procent van de kaderleerlingen en ongeveer 3 procent van de gl/tl-leerlingen (DUO, 2023)¹. Het gaat dan om bijna 1.200 basis- en 900 kaderleerlingen.

Het vmbo-landschap: uiteenlopende leerlingpopulatie en scholen met eigen signatuur

Na de basisschool gaat meer dan de helft van alle leerlingen naar het vmbo. De bovenbouw van het vmbo telt in 22/23 188.500 leerlingen, van wie 75.000 in de theoretische leerweg; de basis leerweg telt 29.300 leerlingen, de kader 54.000 leerlingen, de gemengde 28.500 (oktobertelling DUO, 2022).

Vmbo-leerlingen vormen een (zeer) gevarieerde groep. Leerlingen komen op het vmbo terecht op basis van de vakken waarop ze het laagst presteren. Op andere vakken kunnen ze niveaus hoger presteren, soms zelfs op havo of vwo niveau. Daarnaast heeft opwaartse druk (de beweging naar zo hoog mogelijk kiezen in het vo) ervoor gezorgd dat leerlingen die voorheen op TL/mavo zouden zitten nu naar de havo gaan en dat leerlingen die voorheen naar het praktijkonderwijs zouden gaan nu in de basisberoepsgerichte leerweg zitten (zie bv Van Eck, e.a., 2013). Het vmbo kent dan ook relatief veel zorgleerlingen. Leerlingen die door ongelijke kansen te laag worden ingeschat komen veelal op het vmbo terecht. De opstroom (ten opzichte van het basisschooladvies) is in 2023 voor alle niveaus in het vo (met uitzondering van de basisleerweg) toegenomen (Inspectie van het Onderwijs, 2023).

Niet alleen de leerlingen variëren, ook vmbo-scholen verschillen aanzienlijk van elkaar. Sinds de Vernieuwing van het vmbo zijn de verschillen in inrichting tussen vmbo-scholen groter geworden, omdat met de vernieuwing meer ruimte is ontstaan het onderwijs naar eigen inzicht in te richten

¹ Ter vergelijking: in examenjaar 2019 bedroeg dit aandeel 6,4 procent van de basisleerlingen waarbij opvalt dat vooral het aandeel niet-aangemelden toeneemt; van de kaderleerlingen ging het om 2,3 procent met eveneens de grootste toename in niet-aangemelden. In coronatijd zijn er relatief minder basisleerlingen teruggetrokken voor het examen.

(Muskens, e.a. 2021). Een voorbeeld: er zijn scholen die al het derde jaar het beroepsgerichte onderwijs afsluiten met het CSPE en in het vierde jaar hun leerlingen lessen laten volgen op het mbo. Andere scholen houden vast aan het traditionele model waarin het CSPE in leerjaar 4 wordt afgerond. Ook zijn er scholen die gebruik maken van de mogelijkheid om doorlopende routes vmbo-mbo aan te bieden (in samenwerking met het mbo), andere scholen doen dit niet.

Leer- en kwalificatieplicht

Vmbo-leerlingen worden op grond van de leer- en/of kwalificatieplicht geacht door te leren totdat ze minstens een startkwalificatie op mbo niveau 2 behaald hebben.

Voor leerlingen van 5 tot 18 jaar geldt een leer- en kwalificatieplicht. De leerplicht geldt tot en met het einde van het schooljaar waarin een jongere 16 wordt. Heeft een leerling dan geen diploma behaald op havo, vwo of mbo, dan geldt er tot het 18e levensjaar de kwalificatieplicht om een startkwalificatie te halen. Een startkwalificatie is een diploma havo, vwo, mbo niveau 2 of hoger. Deze kwalificatieplicht is bedoeld om voortijdig schoolverlaten tegen te gaan en de kansen op werk te vergroten.

De kwalificatieplicht geldt in principe voor alle vmbo-leerlingen, omdat die veelal 15-16 jaar zijn als ze een diploma halen.

Iedereen die tussen de 18 en 23 jaar oud is, geen onderwijs volgt én geen startkwalificatie heeft behaald, wordt als voortijdig schoolverlater geregistreerd bij het Doorstroompunt (RMC). Daar vanuit wordt getracht een geschikte opleiding, werk of leerbaan te vinden.

Vmbo moet altijd rekening houden met de aansluiting op vervolgonderwijs

Aangezien leerlingen na het vmbo altijd nog een vervolgstap moeten maken, vraagt dit van het vmbo om steeds de aansluiting te behouden met het mbo en de havo.

Ook wanneer er gesproken wordt over een 5-jarig vmbo zal dus gekeken moeten worden wat de uitbreiding betekent voor de aansluiting op het vervolgonderwijs en met name voor leerlingen: krijgen leerlingen een stevigere basis, kunnen ze op een hoger niveau instromen, wordt in het vervolgonderwijs aangesloten bij de kennis en vaardigheden die ze al hebben, of dient een (groot) deel opnieuw geleerd te worden?

Argument 1: Meer onderwijstijd is beter

Onderwijs levert leeropbrengsten op: één jaar extra onderwijs staat gelijk aan een 6 tot 9 procent hoger bruto jaarinkomen (Harmon et al. (2003) geciteerd door Ter Weel et al., 2023). Dat lijkt ook logisch: meer onderwijstijd biedt meer mogelijkheden voor het opdoen van extra kennis en vaardigheden. Daarnaast hebben leerlingen met een leerachterstand, bij een gelijkblijvend curriculum, meer tijd om hun leerachterstanden in te halen, wat ook leerwinst zou kunnen opleveren.

Een recent antwoord van de Kennisrotonde laat echter zien dat het niet zo eenvoudig ligt. Er valt al te discussiëren over wat precies onderwijstijd is en wat niet, denk aan zelfstudie, huiswerk en buitenschoolse lessen. Maar ook als je het houdt op instructietijd en/of uren binnen het curriculum, is het de vraag waar het om gaat. Verleng je de dag, de week of het schooljaar? Of in de onderhavige discussie: verleng je het gehele curriculum met een jaar? Wanneer het gaat om het aantal instructie-uren per week lijkt het erop dat meer uren samenhangen met positieve leerprestaties: maar er is sprake van afnemende meerwaarde. Dus op een gegeven moment leveren extra uren geen winst meer op (Kennisrotonde, 2023).

Volgens het CPB zijn de onderzoeksresultaten naar onderwijstijdverlening tegenstrijdig. Studies uit het voortgezet onderwijs in Duitsland en Zweden tonen een tegengesteld effect. Het totaaleffect is daarmee volgens het CPB onbekend (CPB, 2020).

Kijk je naar landen met meer onderwijstijd dan Nederland, dan scoren zij niet automatisch beter. Sterker nog, er zijn landen met minder onderwijstijd dan Nederland waarvan de leerlingen hoger scoren/presteren bij internationale vergelijkingen (CAOP, 2020). Dat komt omdat onderwijstijd niet op zichzelf staat. Wat vooral telt, is een effectieve invulling van de (extra) tijd, die zo georganiseerd is dat leerlingen zoveel mogelijk tot leren komen. Aspecten die ook meewegen zijn de klassengrootte, het opleidingsniveau en de kwaliteit van docenten, de effectiviteit van de lesmethoden, de mate waarin docenten leerlingen weten te motiveren en de inhoud van het curriculum. Daarnaast levert verlenging van de onderwijstijd niet voor elke leerling hetzelfde op. Het kan zorgen voor betere leerprestaties bij leerlingen die beneden gemiddeld presteren en voor langzame leerders, maar daarbij is het wel aan te bevelen dat de groep uitgelichte leerlingen niet het gevoel krijgt dat zij minder goed zijn dan de rest, met een averechts effect tot gevolg.

Gelijke rechten-principe

Een argument dat raakt aan het argument dat meer tijd beter is, komt voort uit de constatering dat vmbo'ers een kortere leerweg hebben dan havo- en vwo-leerlingen.

Voor het voortgezet onderwijs gelden de volgende urennormen: Een vmbo-school moet verspreid over 4 jaar 3700 uur onderwijs aanbieden aan leerlingen, het havo over 5 jaar 4700 uur en het vwo verspreid over 6 jaar 5700 uur.²

“In de huidige situatie krijgen kinderen die van thuis uit de meeste bagage hebben meegekregen, ook het meeste en het beste door de overheid bekostigd onderwijs,” zo stellen Van Zijl et al. (2023) in de Volkskrant van 30 jan 2023. Waar vwo'ers 6 jaar over hun opleiding mogen doen en aansluitend 5 jaar universiteit, hebben vmbo'ers vier jaar en doorgaans maximaal drie jaar mbo. Dan hebben leerlingen volgens de auteurs wel voldoende vakkennis, maar onvoldoende geletterdheid, culturele vorming en

²<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/schooltijden-en-onderwijstijd/overzicht-aantal-uren-onderwijstijd>

verantwoordelijk burgerschap. Hun oplossing: maak het vmbo 5 jaar en versterk de avo-vakken op het vmbo door aangepaste didactiek en praktijkleren en versterk ook het mbo.

Wettelijk gezien kent het voortgezet onderwijs drie delen³:

1. Eerste twee leerjaren
 - a. leerjaar 1 en 2 (vmbo, havo en vwo)
2. Profieldeel
 - a. leerjaar 3 en 4 (vmbo)
 - b. leerjaar 4 en 5 (havo)
 - c. leerjaar 4, 5 en 6 (vwo)
3. Tussenjaar/derde leerjaar
 - a. leerjaar 3 (havo en vwo)

In de onderbouw staan 58 kerndoelen in zeven domeinen centraal. Scholen moeten ernaar streven dat alle leerlingen de kerndoelen behalen. In de praktijk gebeurt dat in de eerste twee leerjaren. Dat heeft in het verleden nogal eens geleid tot discussie over (de rol van) het derde leerjaar havo/vwo. Scholen moeten minstens twee derde van de tijd aan de kerndoelen besteden en mogen een derde deel zelf invullen.⁴

Waar het gaat om een het toevoegen van een vijfde jaar aan het vmbo-curriculum zijn er drie opties; de onderbouw kan verlengd worden met een jaar, het profieldeel kan met een jaar verlengd worden of er wordt net als bij de havo en het vwo een tussenjaar ingebouwd tussen de onderbouw en het profieldeel. Maar zoals gezegd hangt het van de invulling van de extra tijd af of leerlingen daadwerkelijk meer zullen leren in het extra jaar.

³ Zie: [Wet op het voortgezet onderwijs 2020](#).

⁴ Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/voortgezet-onderwijs/vraag-en-antwoord/onderbouw-voortgezet-onderwijs>.

Argument 2: Inlopen achterstanden basisvaardigheden

Recente pleidooien voor een vijfjarig vmbo worden vaak verbonden met de basisvaardigheden en dan met name de achteruitgang in taal- en rekenprestaties en de leesvaardigheid en -motivatie.⁵

Argumenten die daarvoor worden aangevoerd zijn, dat leerlingen in de basis- en kaderleerwegen meer tijd nodig hebben voor het bereiken van de gewenste taalniveaus volgens de ambities van de overheid, en dat veel leerlingen in de onderbouw de fundamentele taal- en rekenniveaus niet halen.⁶ Als tegenargument wordt aangevoerd dat niet elke leerling deze extra tijd nodig heeft en een generiek extra jaar niet voor iedereen motiverend zal werken.

Wat weten we?

Er zijn verschillende instrumenten waarmee een beeld kan worden verkregen van de basisvaardigheden van vo-leerlingen.

De PISA-metingen

- PISA-resultaten worden vaak aangehaald om te schetsen hoe het niveau van basisvaardigheden verslechtert. PISA is een internationaal vergelijkend onderzoek onder 15-jarigen dat om de drie jaar wordt uitgevoerd door de OESO. Er doen ongeveer 10.000 leerlingen en meer dan 200 scholen aan mee. De laatst beschikbare resultaten zijn van PISA 2018. Op 5 december 2023 komt de PISA-rapportage over 2022 uit.
- Het PISA-onderzoek stelt in 2018 dat de leesvaardigheid van Nederlandse leerlingen achteruit gaat en dat een kwart van de leerlingen onvoldoende leesvaardig is om als mondig burger in de samenleving te participeren. Een groot deel van die leerlingen zit op het vmbo (Dood et al., 2019).
- De daling in leesvaardigheid die zich onder 15-jarigen voordoet, is voor het vmbo basis en kader geringer dan bij tl en havo (Dood et al., 2019), maar deze vormt wel een bron van zorg. “Veel vmbo-leerlingen komen de school binnen met een beheersing van de Nederlandse taal die onder het gemiddelde ligt en die een belemmering kan vormen voor succesvolle deelname aan het onderwijs,” stelt Stichting Lezen (2021): scholen slagen er vaak niet in om effectieve maatregelen te treffen om het tij te keren.
- Het opleidingsniveau van de ouders hangt samen met de PISA-scores op leesvaardigheid, wis- en natuurkunde (hoe hoger het opleidingsniveau van de ouders, des te hoger de score).
- De prestaties van vmbo-, havo- en vwo leerlingen overlappen; er zijn kaderleerlingen die niet voor vwo-leerlingen onderdoen op leesvaardigheid, wis- en natuurkunde.

Examens

- Vmbo-leerlingen behaalden in 2022 vaker dan in 2021 een voldoende op het centraal examen Nederlands. Zo’n 8 procent van de basisleerlingen haalde een onvoldoende voor Nederlands, 12 procent van de kaderleerlingen en 14 procent van gl/tl-leerlingen (De Staat van het Onderwijs, 2023). Leerlingen op basis/g/tl-niveau scoorden gemiddeld een decimaal hoger, bij kaderleerlingen bleef het gemiddelde cijfer voor Nederlands gelijk.
- Vanuit verschillende kanten is er kritiek op de examens; er zou sprake zijn van te smalle toetsing. Met name de leesvaardigheid wordt getest en dat op basis van geïsoleerde vragen, vaak zonder beroep op kritische reflectie en verwerking. Bovendien krijgen leerlingen in de voorbereiding de techniek van het beantwoorden van toetsvragen aangeleerd (Onderwijsraad, 2022).

⁵ Zie bijvoorbeeld punt 6 in de Beleidsbrief ‘Meer waardering voor praktijkgericht onderwijs’, OCW, 2023.

⁶ Een interessant punt hierbij is dat de politiek meer grip wil hebben op hoe de scholen het onderwijs aanbieden, namelijk door kennisgedreven werken en evidence-based interventies: Zie <https://www.vo-raad.nl/nieuws/minister-in-notadebat-verkenning-naar-5-jaar-vmbo>.

- Bij wiskunde steeg het aantal onvoldoendes op het examen, mogelijk door de duimregeling die van toepassing was, van de geslaagde basisleerlingen had 35 procent een onvoldoende voor wiskunde; van de kader 47 procent en van de gl/tl 31 procent.

Referentieniveaus

- Bij scholen die gebruik maken van het leerlingvolgsysteem van Cito, is onderzocht hoe de leerlingen scoren ten opzichten van de referentieniveaus. Dit onderzoek laat zien dat het aandeel leerlingen waarvan de leesvaardigheid in leerjaar 3 op of onder niveau 1F ligt toeneemt; het gaat om driekwart van de basis- en kaderleerlingen en bijna de helft van de gl/tl-leerlingen. Omgekeerd lezen steeds minder vmbo-leerlingen in leerjaar 3 op 2F of hoger, dit geldt ook voor havisten en vwo-ers (Seton et al., 2022).
- Voor rekenen/wiskunde is een zelfde soort beeld zichtbaar; een (grote) meerderheid van de vmbo-leerlingen rekent in leerjaar 3 op 1F niveau of daaronder. Dit aandeel neemt toe. Het aandeel dat rekent op 2F niveau of hoger neemt af, net als op de havo en het vwo (Seton et al., 2022).

Belangrijk om bij al deze cijfers in gedachten te houden, is dat het steeds om steekproeven gaat. En dat de informatie die geboden wordt ongelijksoortig is. Zoals de Onderwijsraad (2022) uiteenzet weten we dan ook niet hoe *alle* leerlingen er voor staan. Maar weinig scholen in het voortgezet onderwijs volgen de ontwikkeling van hun leerlingen met genormeerde toetsen. Of ze hebben wel aandacht voor de referentieniveaus in de onderbouw, maar laten dat in de bovenbouw los (Inspectie, 2023).

Algemene conclusie: we weten niet precies hoe het ervoor staat met de basisvaardigheden, maar er zijn sterke aanwijzingen dat het, met name bij vmbo-leerlingen, niet goed gaat.

Waar liggen oplossingen?

In verschillende publicaties wordt uiteen gezet wat er gedaan kan worden om de basisvaardigheden te versterken.

- Volgens de Onderwijsraad (2022) is een integrale aanpak nodig is om taal en rekenen te versterken, die bestaat uit meerdere onderdelen. Allereerst moeten heldere en samenhangende landelijke niveaus en einddoelen worden vastgesteld en gemonitord wat de beheersing van taal en rekenen is en hoe zich die ontwikkelt. De Raad pleit voor verankering van taal- en rekenonderwijs in andere vakken en leergebieden en een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor taal en rekenen. Stel hoge eisen aan lerarenopleidingen wat betreft taal en rekenen, luidt de volgende aanbeveling en tenslotte: 'Versterk het professioneel handelen in taal en rekenen'.
- Specifiek voor het vmbo (en het mbo) stelt de Onderwijsraad (2022) dat de verbinding met beroepsgerichte vakken belangrijk is, opdat voor leerlingen de contexten waarin ze taal en rekenen oefenen relevanter en herkenbaar zijn. "Bovendien blijkt dat wanneer docenten van beroepsgerichte vakken de taalontwikkeling van studenten belangrijk vinden en eisen stellen aan hun taalgebruik, studenten worden uitgedaagd betere taalprestaties te leveren" (Poppelaars & De Greef (2021) in Onderwijsraad, 2022).
- Onderzoek van de Inspectie laat zien dat leraren, schoolleiders en bestuurders dezelfde oplossingen als de Onderwijsraad noemen, waarbij de nadruk ligt op een professionele kwaliteitscultuur (Inspectie, 2023).
- Het CPB heeft effectieve onderwijsinterventies op een rij gezet. Hieruit blijkt dat programma's die specifiek op leerachterstanden zijn gericht en bestaan uit een verdubbeling van de reken- en taallessen, leerwinst opleveren. De leerwinst per leerling wordt groter naarmate de doelgroep specifiekere wordt en de interventies zich richten op

achterstandsleerlingen. Het gaat hierbij echter niet om extra leertijd, de lessen komen *in de plaats van* onderwijstijd die aan andere bezigheden wordt besteed (CPB, 2020)

- Om leerlingen meer en beter te laten lezen, zijn er tal van interventies ontwikkeld. Daarbij mag echter niet uit het oog worden verloren dat die interventies zich veelal op leerlingen in het basisonderwijs richten. Er bestaan weinig initiatieven voor het vo (Swart & in 't Zandt, 2022; Stichting Lezen, 2021). Aangezien vmbo-leerlingen vaak negatieve leeservaringen hebben opgedaan en vele van hen zelfs lees-aversie hebben ontwikkeld (Kennisrotonde, 2023A), lijkt het niet aannemelijk dat interventies uit het basisonderwijs één-op-één kunnen worden overgenomen in het vmbo.

Meerwaarde van 5-jarig vmbo voor basisvaardigheden?

Het belang van taal en rekenen voor het functioneren op alle levensgebieden staat buiten kijf. Om de taal- en rekenniveaus te verbeteren worden verschillende oplossingen aangedragen, die te maken hebben met de kwaliteits(cultuur) van het onderwijs. Het verlengen van de onderwijstijd voor vmbo-leerlingen met een extra jaar wordt daarbij niet genoemd. Op basis van het advies van de Onderwijsraad over basisvaardigheden lijkt het zelfs weinig aannemelijk dat binnen de huidige structuur leerlingen geholpen zijn met extra tijd. Het is wellicht wel mogelijk dat leerlingen van wie wordt vastgesteld dat ze een grote achterstand hebben geholpen zijn met extra lessen, maar vooralsnog is er geen zicht op wie die leerlingen zijn.

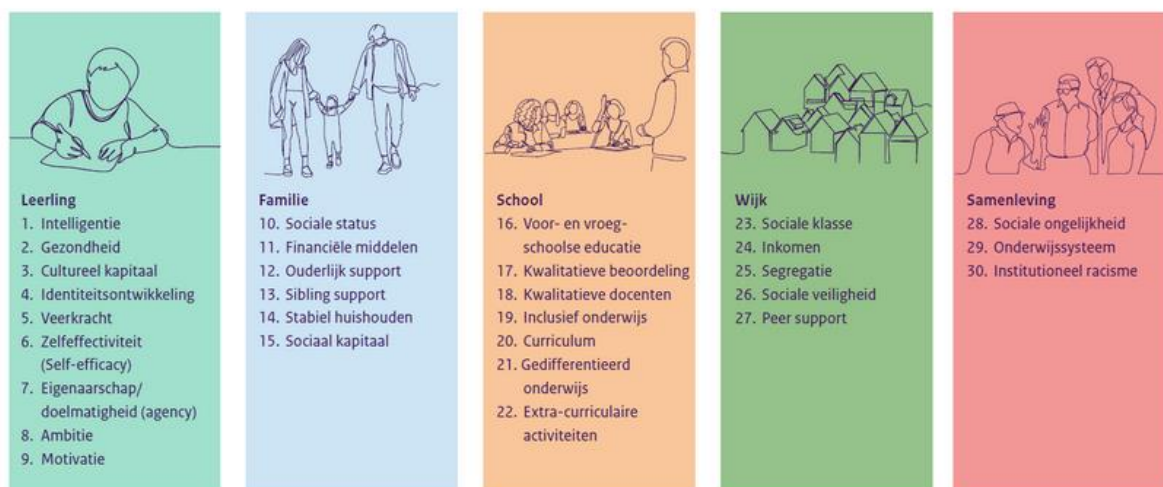
Argument 3: Kansengelijkheid

Kansengelijkheid is ook een argument om voor een 5-jarig vmbo te pleiten. Kansengelijkheid is gericht op het bereiken van onderwijssucces voor alle leerlingen, met zo min mogelijk directe invloed van achtergrondkenmerken zoals sociaaleconomische omstandigheden, opleidingsniveau van ouders, etniciteit, thuistaal, cultuur of gender. Anders gesteld: leerlingen met risicovolle omgevingskenmerken dienen voldoende kansen te krijgen om zich naar hun mogelijkheden en behoeften te ontwikkelen (Ten Brummelhuis & Kruiter, 2022). *Kansenongelijkheid* betekent dat mensen die in eenzelfde samenleving leven, niet in dezelfde mate toegang hebben tot dezelfde kansen op ontplooiing (Sociaal Economische Raad, 2021).

De Inspectie van het Onderwijs rapporteert al enige jaren over aanzienlijke kansenongelijkheid bij de overgang van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs. Zo blijken kinderen van laagopgeleide ouders en leerlingen met een niet-westerse migratie achtergrond vaker een advies *onder* hun niveau te krijgen. Deze ongelijkheid in adviezen bij hetzelfde niveau van schoolprestaties komt boven op de kansenongelijkheid die (mogelijk) al eerder is ontstaan (Ten Brummelhuis & Kruiter, 2022).

Kansengelijkheid voor leerlingen is het resultaat is van een optelsom van factoren die elkaar onderling positief en/of negatief beïnvloeden. De Gelijke Kansen-Alliantie heeft een overzicht laten opstellen van factoren die van invloed zijn op gelijke kansen, waaronder de school en het onderwijssysteem.

30 factoren in 5 niveaus

Een vmbo-advies betekent voor veel leerlingen dat ze nauwelijks nog in contact komen met leerlingen op de havo of het vwo (en vice versa). Zeker in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs geldt dat schoolvestigingen meestal per schooltype zijn ingericht. Leerlingen in de beroepsgerichte leerwegen komen op school dan ook nauwelijks havisten of vwo-ers tegen, en zelfs maar weinig tl/mavo-leerlingen. Er tekent zich een tweedeling af tussen beroepsgericht en (hoger) algemeen vormend onderwijs (SCP, 2021).

Nauw verbonden met de discussie over kansengelijkheid is de discussie over vroege selectie in Nederland, gebaseerd op een schooladvies dat lang niet altijd een goede voorspellende waarde heeft, maar wel de opleidingskansen bepaalt. Louise Elffers (2022) zegt daarover: “Wat echt opvallend is in Nederland, is de nadruk die op selectie is komen te liggen. Schoolloopbanen worden

hier al op vroege leeftijd vastgezet, op basis van een bindend schooladvies. Dit advies blijkt deels af te hangen van de thuisachtergrond van leerlingen. Dat is een schending van het principe van gelijke kansen bij gelijke geschiktheid: kinderen krijgen bij gelijke prestaties niet dezelfde kansen om verder te leren in een bepaalde richting of op een bepaald niveau." Vroege selectie in combinatie met sterke externe differentiatie heeft risico's voor de toegankelijkheid van het onderwijs, voor gelijke onderwijskansen en de socialisatiefunctie van het onderwijs, stelt de Onderwijsraad (2021).

Ook het feit dat leerlingen met een vmbo-diploma nog geen startkwalificatie hebben en door moeten stromen naar het mbo of de havo, heeft invloed op de kansengelijkheid. De overstap naar een andere omgeving en andere manieren van lesgeven komt immers voor vmbo'ers eerder dan voor hun leeftijdsgenoten die via havo of vwo naar vervolgonderwijs gaan. Onderzoek laat zien dat dergelijke overstapmomenten kwetsbare momenten vormen in een schoolloopbaan en tot uitval kunnen leiden. Die kwetsbaarheid is groter wanneer leerlingen jonger zijn (Elffers, 2016). Bovendien zit hier een extra ongelijkheid: met een mbo2-diploma (dat geldt als startkwalificatie) mag je naar mbo3, terwijl je met een diploma vmbo kader (dat niet geldt als startkwalificatie) ook door mag naar mbo 3 of 4.

Wat weten we?

De laatste jaren wordt door veel organisaties de alarmbel geluid vanwege de toenemende kansenongelijkheid, – versterkt door corona- vooral tussen kinderen van lager en hoger opgeleide ouders (Onderwijsraad (2017; 2021; 2022; 2023), OECD (2018), SER (2021), Inspectie van het Onderwijs, (2018; 2023)). Ongelijke selectie betekent ongelijke leerkansen, die leiden tot ongelijke loopbanen, een ongelijk inkomen, verschillen in gezondheid, in maatschappelijke status, in macht etc. "Voor gelijke kansen is ongelijke behandeling nodig." Zie ook: <https://vimeo.com/842433190> Password Amsterdam2023: de keynote van Louise Elffers op de OnderwijsResearchdagen 2023.

Ongelijkheid zien we op verschillende aspecten terug:

Leerlingpopulatie vmbo

- Leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond komen veel vaker op het vmbo terecht dan leerlingen zonder migratieachtergrond en dan met name in de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg. Deze leerlingen gaan veel minder vaak naar de gl/tl of havo/vwo (Inspectie, 2023a).
- Het inkomen van de ouders van vmbo-leerlingen ligt lager; bij een inkomen van minder dan 20.000 euro is het gemiddelde advies een kaderberoepsgerichte leerweg en bij een inkomen van 40.000 euro is het gemiddelde advies havo (Ter Weel et al., 2023). Deze leerlingen ervaren ook meer stress: ongeveer een derde van de kinderen ervaart stress in de thuissituatie en dit is ongelijk verdeeld over de verdeling van toets-scores. Als stress toeneemt in het gezin, is het advies lager (Ter Weel et al., 2023).

Opstroom/'afstroom' tov advies basisschool

- In de Staat van het Onderwijs 2023 signaleert de Inspectie van het Onderwijs een paar kleine lichtpuntjes: Zo neemt de opstroom ten opzichte van het basisschooladvies bij alle schooltypen toe (bekeken in leerjaar 3). Naar leerweg bekeken blijft bij het advies basisleerweg de opstroom onveranderd op bijna 28 procent; bij de kader leerweg en gl/tl neemt de opstroom toe naar respectievelijk 22 en 14 procent.
- Tegelijkertijd blijven leerlingen vaker zitten (in vergelijking met voorgaande cohorten). Dat geldt vooral voor havisten (14 procent), maar ook voor vmbo basis, kader en gl/tl is het aandeel zittenblijvers toegenomen, ook ten opzichte van de situatie voor corona en bedraagt resp. 7 procent, 5,2 procent en 9,7 procent (Inspectie van het Onderwijs, 2023).

Doorstroom naar vervolgonderwijs

- Het doorstroomrecht, - het wettelijke recht om door te stromen naar het havo als je voor het vmbo-g/t eindexamen hebt gedaan in een extra vak -, leidt daadwerkelijk tot meer doorstroom. Rond 17 procent van de gl/tl-gediplomeerden stroomt door naar het havo. Van de basisberoepsgerichte leerweg stroomt 2,2 procent door naar de kader leerweg; van de kader 0,2 procent naar de gl/tl (Inspectie van het Onderwijs, 2023a).
- Het CBS becijferde in 2016 dat een op de vijf leerlingen van het vmbo doorstroomde – via het mbo dan wel havo- naar het hbo (CBS, Landelijke Jeugdmonitor, 2016): leerlingen die van de gemengde of theoretische leerweg naar de havo zijn gegaan, gaan ruim twee keer zo vaak naar het hbo als jongeren die van vmbo-g/t doorstroomden naar het mbo. Jongeren die uit gezinnen met een hoog inkomen stromen vaker door naar het hbo dan leerlingen uit gezinnen met weinig inkomen. In het algemeen geldt dat mbo-studenten die naar het hbo gaan een hogere kans hebben op uitval dan havisten/vwo'ers (Onderwijskennis, 2021; CBS, 2021)
- Vroege selectie heeft gevolgen voor de doorstroom naar hoger onderwijs, zo laat OESO-onderzoek zien: landen die later selecteren hebben een hoger aandeel leerlingen in het hoger onderwijs. Maar vroege selectie pakt juist weer goed uit voor beter presterende leerlingen die daardoor eerder op het goede niveau zitten (Kennisrotonde, 2017).

Waar liggen oplossingen?

In de literatuur zijn verschillende oplossingen te vinden:

Stelsel

- In het advies 'Later selecteren, beter differentiëren' uit 2021 betoogt de Onderwijsraad dat Nederland af moet van de vroege selectie en sterke differentiatie naar schoolsoorten, om kansenongelijkheid tegen te gaan. De Raad bepleit een driejarige ongedeelde brugklas voor alle leerlingen in het vo: 'zodat alle leerlingen de kans, tijd en de gelegenheid hebben zich te ontwikkelen en te ontdekken welk soort onderwijs zij het beste kunnen volgen ná de brugperiode. Dat geldt voor zowel de meer begaafde, vroegrijpe en snel lerende kinderen, als de minder vlot of goed lerende jongeren en de laatbloeiers.'
- Scholen kunnen leerlingen de mogelijkheid geven om bepaalde vakken op een hoger niveau te volgen. Dit gebeurt nu niet vaak; rond de 5-10 procent van de leerlingen in kader en basis doet examen in een vak boven hun diplomaniveau (De Graaf et al., 2020). Deze mogelijkheid wordt het maatwerkdiploma genoemd en is al enige jaren mogelijk. Voor vmbo-leerlingen die vaak zijn ingedeeld op het niveau van het vak dat ze het minst goed beheersen, biedt dit de mogelijkheid om vakken die ze juist wel goed beheersen op een hoger niveau af te ronden. Onderzoek onder scholen die een maatwerkdiploma bieden laat zien dat het leerlingen motiveert én dat ze er profijt van hebben bij hun vervolgopleiding (De Graaf et al., 2020). Wel moet aangetekend worden dat het voor vmbo-leerlingen lastig is om vakken op havo- of vwo-niveaus af te ronden, aangezien ze simpelweg minder onderwijstijd hebben dan havisten en vwo-ers.

Kwaliteit leraren

- Tegenover de pleidooien voor stelselherzieningen staan de pleidooien voor beter onderwijs en betere leraren (zie bv CPB, 2016; SER, 2021). Zo constateert het CPB dat het kwart docenten dat de meeste leerwinst boekt, leerlingen één onderwijsniveau beter laat presteren dan het kwart docenten dat de minste leerwinst boekt.

Kwaliteitscultuur binnen scholen

- Conclusies uit onderzoek naar scholen die hogere leerresultaten behalen met hun leerlingen en scholen waar dat niet gebeurt laten zien: 'goede scholen hebben een verbetercultuur: een cultuur waarin het lerarenteam en de schoolleiding intensief samenwerken aan onderwijs en doelgericht het onderwijs beter en beter maken (..) leraren werken samen aan hun lespraktijk en zijn schoolleiders vooral met onderwijsinhoud aan de slag' (Inspectie van het Onderwijs, 2020).

Interventies binnen beroepskolom

- Er zijn verschillende initiatieven geweest om vmbo-leerlingen 'een weg omhoog' te bieden: bijvoorbeeld via VM2, vakmanschaps- en beroepsroutes en nu doorlopende routes vmbo-mbo. Aanvankelijk vaak gericht op smalle aansluiting (doorlopende leerlijnen) en versnelling, later meer gericht op verbreding en LOB. Er zijn geïntegreerde routes waarin leerlingen van vmbo-basis vanaf leerjaar 3 kunnen overgaan naar niveau 2 mbo, eventueel zonder vmbo-examen te doen. In deze routes kunnen leerlingen in 5 jaar een mbo2-diploma halen. Daarnaast zijn er doorlopende routes naar mbo2, 3 en 4. In de praktijk zijn de routes weliswaar succesvol maar weinig duurzaam, lukt het moeizaam om financiële afspraken te maken en gaat het vaak om (heel) kleine deelnemersaantallen (De Graaf et al., 2019). Recent is er een nieuwe subsidie aansluiting beroepskolom vmbo-mbo-hbo van start gegaan. Voor die weg omhoog moet een vmbo-leerling vaker overstappen dan een havo-leerling.
- Daarnaast bestaan er initiatieven gericht op de 'koninklijke route' vmbo-mbo-hbo, waarin leerlingen al vanaf het vmbo zo optimaal mogelijk worden voorbereid op doorstroom naar het hbo. Voorbeelden zijn het Toptraject voor gl/tl- en kaderleerlingen, de TOT-route en hGL (het Groene Lyceum). Voor de laatste twee is aangetoond dat de interventies leiden tot meer doorstroom naar het hbo, waarbij aangetekend dient te worden dat men zich richt op de cognitief sterkere leerlingen met een praktijkgerichte oriëntatie (Van der Meijden et al., 2023).

Behalen startkwalificatie

- Om de knip tussen vmbo-mbo te verzachten zou een startkwalificatie voortaan op het vmbo behaald kunnen worden, zoals SPV vorig jaar in haar toekomstadvies voorstelde (SPV, 2022). Vmbo-leerlingen blijft zo een overstap bespaard. De startkwalificatie is indertijd geïntroduceerd als minimaal opleidingsdiploma, dat nodig is om een volwaardige plek op de arbeidsmarkt te kunnen verwerven. Veel mbo's kiezen voor een brede invulling van niveau 2 en de werkgelegenheid op dat niveau neemt zeker in bepaalde sectoren af. Wanneer hier een vijfde jaar voor gebruikt zou worden, betekent het wel dat vmbo-leerlingen die juist baat hebben bij de overstap naar een nieuwe omgeving vol nieuwe uitdagingen (zie bv de monitor VM2/Van Schoonhoven en Bouwmans, 2013) of die snel door willen en kunnen naar het mbo en eventueel het hbo, er juist langer over gaan doen. Het merendeel van de vmbo-leerlingen stroomt door naar niveau 4, zoals we eerder zagen, en het is vraag wat een extra vmbo-jaar hen zou opleveren. Ook zou het kunnen zijn dat jongeren vaker stoppen wanneer ze 18 zijn (nu doen ze dat ook al, zie Eegdeman et al., 2018), dan hebben ze de startkwalificatie immers al op zak.

Er zijn ook publicaties te vinden waarin tal van uiteenlopende oplossingen aangedragen worden. In de publicatie 'Het maakt uit waar je wieg staat' van het Verwey Jonker Instituut/De Gelijke Kansen Alliantie (2023) komen bijvoorbeeld onderwijsprofessionals aan het woord over oorzaken en oplossingen voor gelijke kansen. Het rapport geeft een reeks aan oplossingen zoals het vergroten van ouderbetrokkenheid, professionalisering van leraren en ingrepen in het onderwijs(systeem) en in de klas. Voor alle oplossingen die aangedragen worden geldt echter een waarschuwing: kansenongelijkheid is veelal het resultaat van een optelsom van factoren die elkaar onderling

positief en/of negatief beïnvloeden. Dit maakt het lastig om de effectiviteit van afzonderlijke maatregelen en interventies te bepalen. De uiteindelijke effectiviteit wordt immers niet alleen bepaald door de interventie zelf, maar ook door kenmerken van de context, waarbinnen deze interventie wordt uitgevoerd, en de combinatie van effecten met andere interventies. De context doet er dan ook toe (Ten Brummelhuis & Kruiter, 2022). Opvallend genoeg blijkt er in onderzoek nauwelijks oog te zijn voor de context van het vmbo (Voncken & Mulder, 2023).

Ook mag niet uit het oog verloren worden dat gelijke kansen als een waterbed gezien kunnen worden: je kunt één ding oplossen, maar dan verplaatsen de ongelijke kansen als vanzelf naar een andere plek (Van der Werfhorst, 2018).

Meerwaarde van 5-jarig vmbo voor kansengelijkheid

Om de kansenongelijkheid te bestrijden worden in de literatuur verschillende oplossingen genoemd. Gelijke kansen beginnen al (ver) voor de middelbare schooltijd en zijn alleen ten dele door het onderwijs op te lossen. Verlenging van de onderbouw zal niet bijdragen aan gelijkere kansen, zeker niet als verderop de selectie in het vo nog steeds plaatsvindt⁷. Echter voor leerlingen die vakken op een hoger niveau zouden willen volgen, biedt een vijfjarig vmbo wel kansen.

Er is nog een weg te gaan voordat onderwijs de grote gelijkmaker kan zijn. Oplossingen die raken aan systeemwijzigingen, liggen buiten de invloedssfeer van het vmbo, en hebben het tot dusverre niet gehaald. Wel zijn er rond de overgang vmbo-mbo allerlei initiatieven op schoolniveau die beogen de overstap zo soepel mogelijk te laten verlopen. Soms lukt het daarbij ook om leerlingen naar hogere niveaus te laten doorstromen, al zijn initiatieven vaak niet duurzaam en beperkt in hun bereik. Er zijn dus wel mogelijkheden. Het gegeven dat leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg, via geïntegreerde routes in vijf jaar een mbo2- diploma (en dus een startkwalificatie) kunnen halen, maakt het wel twijfelachtig waarom alle vmbo-leerlingen gebaat zouden zijn bij een jaar extra vmbo-onderwijs zonder startkwalificatie. Dat zou voor een deel van de leerlingen voor (onnodige) vertraging leiden.

⁷ Interessant in dit verband zijn ook de bevindingen van Brummelman over hoe het ‘niveaudenken’ in Nederland zich – via de school- vastzet in de zelfbeelden van leerlingen met een lagere sociaal-economische achtergrond (zie Trouw, 7 oktober 2023).

Argument 4: Hoge uitval in het mbo

De overstap van vmbo-mbo wordt vaak als problematisch gezien. Veel leerlingen zouden struikelen (Elffers, 2011), de inhoudelijke aansluiting zou niet goed zijn, leerlingen zouden zich moeilijk thuisvoelen en niet goed worden voorbereid op het kiezen van een mbo-studie (Westerhuis & Mulder, 2022).

Recent is weer in het nieuws gekomen dat de uitvalcijfers op het mbo stijgen; van de studenten die na schooljaar 2021-2022 het mbo verlieten is 22,9 procent ongediplomeerd en op niveau 2 zelfs 41 procent (Inspectie van het Onderwijs, 2023). Tevens neemt de vsv op het mbo toe, maar liefst 28.000 studenten verlieten het mbo ongediplomeerd, met name op niveau 2 en 4 haakten veel jongeren af (CBS, 2023). Verklaringen worden gezocht in het 'te snel' maken van een studiekeuze en niet goed voorbereid aan het mbo beginnen (NOS Nieuws, 2023).

Aangezien de overgrote meerderheid van de vmbo-leerlingen doorstroomt naar het mbo lijkt het logisch om een verband te leggen tussen de uitval op het mbo en de doorstroom van vmbo-leerlingen. Maar is dat verband er wel?

Wat weten we?

- Het aandeel basisleerlingen dat na het diploma direct doorstroomt naar het mbo is de afgelopen jaren gestegen naar zo'n 95 procent. Voor kader ligt het op 98 procent en voor de gemengde leerweg rond de 95 procent. In de theoretische leerweg ligt het aandeel dat direct naar het mbo gaat rond de 80 procent (MinOCW, 2023).
- Van de vmbo-basisleerlingen die niet direct doorstromen naar het mbo, doet de helft dat binnen 1-3 jaar alsnog (MinOCW, 2023).
- Op het mbo starten behalve vmbo-leerlingen ook andere studenten aan een opleiding.⁸ Er zijn studenten van 27 jaar en ouder die met een opleiding starten (bijna 16 procent van de instroom in 2022-23), er zijn studenten die op havo of vwo hebben gezeten (9,5 procent in 2022-23), er stromen studenten vanuit het praktijkonderwijs in (2,3 procent in 2022-23) en er zijn studenten die eerder al een mbo-opleiding hebben gevolgd en na het onderwijs te hebben verlaten weer instromen (bijna 9 procent in 2022-23). De instroom op het mbo is met andere woorden zeer divers. Van alle studenten die instromen op het mbo heeft net iets meer dan de helft een vmbo-diploma op zak (54 procent) en nog eens 6 procent heeft wel vmbo-onderwijs gevolgd, maar geen diploma behaald (cijfers 2022-23) (Inspectie van het Onderwijs, 2023A). Deze cijfers gelden voor de gehele groep instromende studenten, deze groep bestaat uit studenten die direct uit de vooropleiding doorstromen en studenten die het onderwijs tijdelijk verlaten hebben.
- Zoomen we in op de mbo-studenten die na het behalen van hun vmbo-diploma *direct* zijn doorgestroomd naar het mbo, dan zien we dat 18 procent van hen een niveau 2 opleiding volgt, 15 procent een niveau 3 opleiding en twee derde een niveau 4 opleiding (cijfers '21/'22). Na een jaar mbo-onderwijs is van deze vmbo-leerlingen op niveau 2 zo'n 6,7 procent⁹ uitgevallen (gemiddelde over de afgelopen 10 jaar 5,9 procent); op niveau 3 zo'n 5,8 procent (gemiddelde over de afgelopen 10 jaar 4,8 procent); en op niveau 4 zo'n 4,9 procent (gemiddelde over de afgelopen 10 jaar 4,2 procent) (Inspectie van het Onderwijs, 2023a).

⁸ De genoemde cijfers gaan over mbo-studenten die aan een opleiding starten en het jaar ervoor géén mbo-onderwijs hebben gevolgd. De genoemde vooropleidingen zijn de hoogste opleidingen die per student geregistreerd staan. Er kan sprake zijn van directe doorstroom vanuit de vooropleiding, maar er kan ook sprake zijn van indirecte doorstroom (er heeft dan minimaal een jaar tussen de vooropleiding en de mbo-opleiding gezeten).

⁹ Het betreft 888 studenten.

- Wanneer vanuit het vmbo gekeken wordt waar gediplomeerde vmbo-leerlingen op het mbo terecht komen en hoe ze het daar doen, dan komt men op vergelijkbare uitvalcijfers voor alle vmbo-profielen (Peters & Jenniskens, 2021). Leerlingen van beroepsgerichte profielen of van het profiel D&P vallen niet meer of minder uit in het mbo.
- De Inspectie benoemt in de Staat van het Onderwijs specifiek dat veel studenten op niveau 2 uitvallen met een vmbo-basis-diploma (47 procent) (Inspectie van het Onderwijs, 2023). Deze uitspraak wordt niet nader toegelicht, want het onduidelijk maakt waar het percentage vandaan komt. Mogelijk is ingezoomd op een specifieke kleine groep leerlingen die indirect is doorgestroomd en een niet-westerse achtergrond heeft. *Dit gegeven wordt bij de Inspectie nagevraagd.*

Waar liggen oplossingen?

- Vanuit de overheid zijn hoge vsv-cijfers in het mbo een aanhoudende zorg. In 2023 stelde het ministerie – en bepaald niet voor het eerst - een Aanvalsplan VSV. Eerdere plannen hebben niet de gewenste, duurzame oplossingen geboden.
- Het Ministerie zet in het nieuwe Aanvalsplan in op meerdere actielijnen, waaronder het vroegtijdig signaleren en voorkomen van problemen die kunnen leiden tot uitval. Verder wil de minister een soepele doorstroom voor jongeren die niet in één keer passend kiezen. Jongeren kunnen vanuit het vmbo een keuze maken uit 500 verschillende opleidingen, waarbij er vaak maar 1 instroommoment per jaar is. Dat betekent dus lange wachttijden als studenten gedurende het schooljaar tot de ontdekking komen dat ze willen switchen van opleiding. De minister wil via betere begeleiding en maatwerk extra aandacht voor jongeren met een verhoogde kans op uitval. Dat zijn bijvoorbeeld jongeren met een stapeling van psychische en financiële problemen, die vaker uitvallen dan andere jongeren. In dat verband worden bv doorstroomcoaches, doorstroompunten en meer middelen voor niveau2 studenten (voor intensieve begeleiding en kleiner groepen) genoemd. Verder moeten combinaties van bol en bbl het onderwijs/doorleren aantrekkelijker maken voor jongeren die aan het werk willen en wordt gewerkt aan betere begeleiding naar werk, voor jongeren met en zonder diploma (MinOCW, 2023). Elk Actieplan maakt zijn eigen analyse en kiest een eigen perspectief. Het meest recente Actieplan benadrukt het gebrek aan motivatie bij mbo'ers en de krapte van de arbeidsmarkt (als pullfactor).
- Een veel gehoorde verklaring voor uitval op het mbo is dat verwachtingen van studenten niet overeenkomen met de werkelijke situatie en dat ze daarom een verkeerde studiekeuze maken. Studenten zeggen zelf ook vaak, achteraf, dat ze een verkeerde studie hebben gemaakt. Uit het Schoolverlatersonderzoek (2022) blijkt bijvoorbeeld dat op mbo niveau 2 20 procent van de uitvallers aangeeft dat de opleiding toch niet was wat ze wilden. Op niveau 4 geldt dat voor 25 procent (ROA, 2023). Recent onderzoek onder mbo-studenten Sport en Bewegen laat echter zien dat er *bij aanvang* van de studie geen verschil in verwachtingen bestaat tussen studenten die gedurende de studie uitvallen en studenten die de studie blijven volgen (Eegdeman et al., 2020). Reden voor uitval lijken te ontstaan in de eerste periode van de studie, niet *voorafgaand* aan de studie (Eegdeman, 2023).
- De experimenten doorlopende leerlijnen hadden onder meer tot doel meer en betere doorstroom in de beroepskolom, minder uitval en switch. Uit de monitor en evaluatie van de experimenten bleek dat, vergeleken met leerlingen die niet in een doorlopende route zaten, leerlingen in de vakmanschapsroute op mbo2-niveau en de technologieroutes sneller instroomden in het mbo en ze hun opleiding ook sneller afrondten met een diploma. Er werd minder geswitcht en in de technologieroute (tl) was er ook minder uitval (0 procent versus 3,1 procent in de controlegroep (De Graaf e.a. 2019). In de loop van de tijd werd het aantal routes en het aantal leerlingen daarin kleiner. Een ander opvallend

gegeven is dat in het mbo de leerlingen in de helft van de gevallen gewoon opgingen in de groep.

- De wet Doorlopende leerroutes uit 2020 heeft een impuls gegeven aan het ontstaan van nieuwe routes. Op de digitale kaart 'Doorlopende leerroutes Sterk Beroepsonderwijs' <https://www.sterkberoepsonderwijs.nl/doorlopende-leerroutes/digitale-kaart> staan de - bekende- initiatieven op het gebied van doorlopende en geïntegreerde leerroutes weergegeven. Deels gaat het om de bij DUO aangemelde routes. Er zijn 36 routes van basis naar mbo2 bekend (inclusief de aangemelde geïntegreerde routes), in de praktijk zijn het er waarschijnlijk nog meer. Daarnaast bestaan er zeven routes (met name in de Leerlabs) van kader naar mbo2 (vaak basis Z&W – mbo2).

Meerwaarde 5-jarig vmbo in verband met hoge uitval

De uitvalpercentages voor vmbo-leerlingen die direct doorstromen naar het mbo liggen opvallend veel lager dan de gemiddelde uitvalpercentages op het mbo. Weliswaar nemen de uitvalpercentages onder direct doorgestroomde gediplomeerde vmbo-leerlingen toe, maar het lijkt erop dat de uitval onder andere groepen mbo-studenten problematischer is en (sterk) het beeld bepaalt. Een structureel extra jaar op het vmbo als generieke maatregel lijkt dan ook geen oplossing voor deze uitval.

Conclusie

Vanuit de onderzoeksliteratuur zijn er geen argumenten aan te wijzen die pleiten voor een verlenging van vmbo-onderwijs tot vijf jaar. Of het nu gaat om het idee dat meer onderwijstijd leidt tot meer leeropbrengsten, dat meer tijd nodig is om de achterstanden in basisvaardigheden in te lopen, dat meer tijd helpt om kansenongelijkheid tegen te gaan of dat meer tijd helpt om de hoge uitval in het mbo te verhelpen: er is geen onderzoek dat deze stellingen onderbouwt. Voor leerlingen die vakken op een hoger niveau zouden willen volgen, biedt een vijfjarig vmbo wel kansen.

Ook de context waarbinnen de discussie over een vijfjarig vmbo zich afspeelt geeft geen aanleiding voor verlenging. De diverse samenstelling van de vmbo-populatie maakt namelijk dat een structureel extra jaar (onnodige) vertraging voor de meerderheid van de leerlingen zou betekenen. Voor leerlingen in de meest kwetsbare posities zijn er reeds initiatieven om hen via geïntegreerde routes (en mogelijk binnen 5 jaar in plaats van in 6 jaar) te diplomeren op mbo niveau 2. Zonder duidelijke afspraken (bijvoorbeeld over de startkwalificatie, verzilvering, doorstroom) met het vervolgonderwijs is het de vraag wat een extra jaar extra leerlingen concreet oplevert.

Dit alles staat los van het gegeven dat er zorgen zijn, zoals over de taal- en rekenvaardigheid. De literatuur laat zien dat verbetering van die vaardigheden in eerste instantie niet vraagt om meer of langer onderwijs, maar om ander onderwijs. Bijvoorbeeld eenduidige aandacht voor taal- en rekenen in *alle* vakken en op een manier die vmbo-leerlingen aanspreekt, in herkenbare beroepsgerichte contexten.

Bronnen

Aa, R. van der et al. (2021) [*Onderwijstijd: meer of minder? Internationaal vergelijkend onderzoek naar de urennorm en onderwijstijd in het primair onderwijs*](#). CAOP.

Badou, M. & M. Day (2021) [*Kansengelijkheid in het onderwijs*](#) Verkennend onderzoek naar factoren die samenhangen met onderwijs(on)gelijkheid Rapportage - juli 2021. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Brummelhuis, ten, A. en Kruijer, J. (2022). [*Gelijke Kansen. Themabeschrijving voor de Kennisagenda voor het onderwijs*](#). Den Haag: NRO

CBS. (2016). Jaarrapport 2016: [*Landelijke Jeugdmonitor*](#). Den Haag/Heerlen: CBS

CPB. (2020). [*Kansrijk Onderwijsbeleid*](#). Den Haag: CPB.

Day, M., M. Badou, D. Yassine, M. Verstappen & I. Soete (2023) [*'Het maakt uit waar je wieg staat'*](#) Onderzoeksrapport. Kwalitatief onderzoek naar het perspectief van VVE- en onderwijsprofessionals op het gebied van kansengelijkheid. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

De Graaf, D., Petit, R., Hermanussen, J., Ferket, R., Van der Ven, K., & Rud, I. (2019). [*Doorlopende leerlijnen vmbo-mbo anno 2019*](#) Vijfde rapportage van monitoronderzoek naar vakmanschap-, technologie-, en beroepsroutes. Amsterdam: SEO

De Graaf, D., van der Ven, K., van der Vegt, A.L., Bekkers, H., van den Langenberg, K., Suijkerbuijk, S. (2020). [*VO-diploma met vakken van verschillend niveau*](#). SEO Economisch Onderzoek.

Eck, E. van, E. Voncken, M. Glaudé en J. Roeleveld (2013). [*Opwaarts, mars!*](#) Een verklarende analyse van (verwachte) ontwikkelingen in de deelname aan het vmbo en het vo. Rapport 897, Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO). (2023). [*Examenmonitor 2023*](#). Publicatie-nr. 5082-003

Eegdeman, I. M. (2023). [*Enhancing Study Success in Dutch Vocational Education*](#). Phd thesis, VU Amsterdam.

Eegdeman, I., van Klaveren, C. & Meeter, M. (2020). [*Content expectations and dropout in Dutch vocational education*](#). *Empirical Research in Vocational Education and Training* 12, 9.

Eegdeman, I., Meeter, M., & Van Klaveren, C. (2018). [*Cognitive skills, personality traits and dropout in Dutch vocational education*](#). *Empirical Research in Vocational Education and Training*, 10(1), 1-18.

Elffers, L. (2011). [*The transition to post-secondary vocational education. Students' entrance, experience and attainment*](#). (Academisch Proefschrift). Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Elffers, L. (2016). [*Kansrijke schoolloopbanen in en op weg naar het hbo: een ketenbenadering*](#). HvA.

Elffers, L. (2022). [*Onderwijs maakt het verschil*](#). Zutphen: Walburg Pers

Gubbels, J., van Langen, A. M. L., Maassen, N. A. M., & Meelissen, M. R. M. (2019). [*Resultaten PISA-2018 in vogelvlucht*](#). TU Enschede, Expertisecentrum Nederlands, Nijmegen: KBA.

Inspectie van het Onderwijs (2018). [*Kansen\(on\)gelijkheid bij overgangen po-vo*](#). Bevindingen en bevorderende en belemmerende factoren. Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs. (2023). [*De staat van het onderwijs 2023. Inspectie van het Onderwijs*](#).

Inspectie van het Onderwijs (2023a). [*Technisch rapport monitoring voortgezet onderwijs. De Staat van het voortgezet onderwijs 2023.*](#) Inspectie van het Onderwijs.

Kennisrotonde. (2023). [*Wat is de relatie tussen het aantal onderwijsweken in een schooljaar en leerprestaties in het voortgezet onderwijs en welke factoren zijn daarop van invloed?*](#) (KR.1775).

Kennisrotonde. (2023A). [*Met welke interventies kan een school ouders van eerstejaars leerlingen in het vmbo meer actief betrekken bij leesbevordering van hun kinderen?*](#) (KR. 1554) Den Haag: Kennisrotonde.

Kennisrotonde. (2017). [*Draagt later keuzemoment voortgezet onderwijs bij aan schoolsucces?*](#) (KR. 225). Den Haag: Kennisrotonde

Meijden, A.J.H. van der, Klatter, E., Biemans, H., Mariën, H., Magereij, L., De Vre-Oprel, C. & Jonge, H. de (2023). [*Verbinding in de beroepskolom*](#) Effecten van doorlopende leertrajecten Amstelveen: Kohnstamm Instituut.

Ministerie van OCW. (2023). [*Doorstroom vanuit vmbo naar het mbo.*](#) OnderwijsinCijfers.nl.

Ministerie van OCW (11 mei 2023). [*Kamerbrief praktijkgerichte programma's.*](#) Referentienr. 37888436.

Ministerie van OCW (3 april 2023). [*Kamerbrief Hoofdlijnen aanvalsplan voorkomen voortijdig schoolverlaten en begeleiden naar een kansrijke toekomst.*](#) Referentienr:3 6 271711

Muskens, M. et al. (2021). [*Vernieuwing vmbo – Rapportage monitor en casestudies.*](#) NRO-rapport. Nijmegen: ResearchNed.

NOS Nieuws. 2023. [*Fors meer schoolverlaters, vooral mbo'ers stromen vroegtijdig uit.*](#) Donderdag 9 november, 15:37.

OECD (2018), [*Education at a Glance 2018:*](#) OECD Indicators, OECD Publishing: Paris.
<https://doi.org/10.1787/eag-2018-en>

Onderwijsraad (2017). [*Het bevorderen van gelijke kansen en sociale samenhang.*](#) Den Haag:

Onderwijsraad. <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/adviezen/2017/06/26/het-bevorderen-van-gelijke-kansen-en-sociale-samenhang>

Onderwijsraad (2021). [*Later selecteren, beter differentiëren.*](#) Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2022). [*Taal en Rekenen in het vizier.*](#) Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2023). [*Schaarste schuurt*](#) (verkenning). Den Haag: Onderwijsraad.

Peters, M. & Jenniskens, T. (2021). [*Profiel Dienstverlening en Producten in het vmbo. Wat is de toegevoegde waarde van het profiel Dienstverlening en Producten voor de oriëntatie op studiekeuze en de doorstroom naar het mbo*](#) KBA Nijmegen.

Van Schoonhoven, R., & Bouwmans, M. (2013). [*Vijf jaar VM2. Samenvatting van de uitkomsten van de VM2-monitor 2008-2012.*](#) Utrecht/'s-Hertogenbosch: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.

Seton, B., Feskens, R., & Koops, J. (2022). [*Leervertraging in het voortgezet onderwijs 2022. Balans na twee jaar coronacrisis.*](#) Cito.

Smit, K. (2017). [*Exploring perspectives for improving students' motivation in pre-vocational secondary education*](#). Leiden University.

Sociaal-Economische Raad (2021). [*Gelijke kansen in het onderwijs: Structureel investeren in kansengelijkheid voor iedereen*](#) Advies Juni 2021. Den Haag: SER.

Stichting Lezen (2021) [*Meer lezen, beter in taal – vmbo. Effecten van lezen op taalontwikkeling*](#). Stichting Lezen.

SPV. (2022). [*De toekomst van het beroepsgerichte programma in het vmbo*](#). SPV.

Swart, N. & in 't Zandt, M. (2022). [*Kennistafel effectief leesonderwijs: inventarisatie initiatieven. Inventarisatie van vindplaatsen, producten en verbetertrajecten op het gebied van effectief begrijpend leesonderwijs*](#). Expertisecentrum Nederlands.

Ter Weel, B., Bussink, H. & Koeman, N. (2023). [*Kansenongelijkheid in Nederland*](#). SEO Economisch Onderzoek.

Vogels, R. , M. Turkenburg & L. Herweijer (2021). [*Samen of gescheiden naar school*](#). De betekenis van sociale scheiding en ontmoeting in het voortgezet onderwijs. Den Haag: SCP

Werfhorst, H. van de (2018). [*Meritocratisering leidt tot waterbed-effect in het onderwijs*](#). *Economisch Statistische Berichten*, 103(4768), 544-546.

NOS Nieuws. 2023. [*Fors meer schoolverlaters, vooral mbo'ers stromen vroegtijdig uit*](#). Donderdag 9 november, 15:37.

Volkskrant (30jan 2023). *Opinie: Gelijke kansen: Verleng het vmbo dan tot vijf jaar, het mbo weer tot vier en de havo tot zes jaar*. Jan van Zijl, Paul Rosenmöller en Frans Leijnse.

Westerhuis, A. & Mulder, J.D.W.E. (2022). [*Doorstroom en aansluiting tussen vmbo en mbo*](#). Onderwijskennis.nl.

<https://vimeo.com/842433190> (Password Amsterdam2023): Keynote van Louise Elffers op de [*OnderwijsResearchdagen 2023*](#).

Geraadpleegde websites:

<https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Kansrijk-onderwijsbeleid-update-2020.pdf>

<https://duo.nl/open Onderwijsdata/voortgezet-onderwijs/aantal-leerlingen/>

<https://www.gelijke-kansen.nl/>

<https://www.hva.nl/content/nieuws/nieuwsberichten/2022/05/kansengelijkheid-realiseren-is-voor-leraren-heel-complex.html>

<https://www.kennisrotonde.nl/sites/kennisrotonde/files/migrate/225-Antwoord-Latere-overgang-po-vo.pdf>

<https://www.ocwincijfers.nl/begroten-en-verantwoorden/studiefinanciering/iedereen-gelijke-kansen/doorstroom-vanuit-vmbo-naar-het-mbo>

<https://www.onderwijskennis.nl/kennisbank/beroepsgericht-leren-op-het-vmbo-een-vak-apart>

<https://www.onderwijskennis.nl/kennisbank/motiverend-leesonderwijs-in-het-vo-en-mbo>

<https://www.pisa-nederland.nl/resultaten2018/>

<https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2023/04/03/aanvalsplan-tegen-voortijdig-schoolverlaten-in-het-mbo>

<https://www.seo.nl/publicaties/doorlopende-leerlijnen-vmbo-mbo-anno-2019/>
<https://www.vo-raad.nl/nieuws/minister-in-notadebat-verkenning-naar-5-jaar-vmbo>
<https://wetten.overheid.nl/BWBR0044212/2023-10-11#Hoofdstuk14> (WVO)